

și corpul. Mincinoșii se pot da de gol prin cuvinte în câteva situații: din neglijență, prin greșeli de exprimare, folosind tiradele sau răspunsurile întortocheate și eschivările sofisticate.

Autorul atrage atenția asupra a două posibile erori de interpretare a indiciilor de înșelăciune, numite de el „hazardul lui Brokaw” (p. 116) – diferențele individuale în materie de comportament emoțional – și „eroarea lui Othello” – o persoană sinceră care se află într-o situație stresantă poate părea că minte, dar emoțiile sunt trăite din alte motive, nu datorită faptului că respectiva persoană minte – toate acestea fiind rezultatul faptului că expresivitatea emoțională diferă de la un individ la altul. Autorul conchide că „Nu există indicii de înșelătorie valabile pentru toate ființele omești...” (p. 119).

Un capitol al lucrării „Minciunile adulților” – „Poligraful ca vânător de minciuni” – este dedicat prezentării diferitelor studii și argumente legate de utilitatea și acuratețea poligrafului ca instrument de detectare a minciunilor. După cum se știe, poligraful detectează existența unei emoții și nu ce emoție resimte persoana respectivă, ceea ce poate duce la erori de interpretare. Sugestia pe care autorul o face este „... să nu tragă o concluzie fermă dacă un suspect minte sau spune adevărul doar în baza examinării cu poligraful sau a indiciilor comportamentale de înșelăciune” (p. 298).

Un aspect important pe care ar trebui să îl avem în vedere atunci când folosim informațiile diferiților autori în încercările noastre de a detecta minciuna este cel legat de diferențele culturale și de limbaj. Fiecare cultură are propriile stiluri și reguli de afișare ale expresiilor emoționale.

La finalul lucrării autorul oferă patru anexe utile celor care sunt preocupați în a studia minciuna și indiciile de înșelătorie. Din cunoștințele mele, există foarte puține studii legate de minciună în lume, iar în România cu atât mai puțin, ceea ce face ca lucrarea de față să fie binevenită, deoarece

aduce informații utile într-un domeniu lacunar din punct de vedere științific.

Gabriela Dinu-Teodorescu

Aurora Dumitrescu, *Vidul lui Havel, deci*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2006, 207 p.

Cartea reprezintă o apariție editorială de o deosebită valoare pentru literatura de specialitate, neexistând până în prezent o elaborare științifică de acest gen în publicistica sociologică din țara noastră. Având ca temă modelul cultural al comunicatorilor, lucrarea reprezintă o analiză a modelului cultural din spațiul românesc, cu elementele sale specifice: instrumentele logocratice, dorința auto-distrugerii intelectului, producția de negativitate identitară. Textul prezentat în carte face parte din teza de doctorat a autoarei, teză realizată sub îndrumarea prof. univ. dr. Ioan Drăgan, consacrat ca autor în domeniul sociologiei comunicării și opiniei publice, și susținută în 2004 la Universitatea din București. Inițial, scopul lucrării a fost acela de a prezenta o perspectivă holografică sau holodinamică în studiul sociologic al proceselor de comunicare.

Lucrarea este structurată în trei părți, precedată de motivarea personală a demersului în care autoarea face câteva precizări, informându-l pe cititor asupra câtorva aspecte tehnice ale cărții, originii titlului și a textului. Fiecare parte a cărții se deschide cu câte un citat atent selectat de autoare și care se dorește, parcă, a surprinde esența, invitând cititorul la reflecție, urmând ca pe parcursul documentării acesta să găsească puncte de vedere bine argumentate, astfel încât să-și facă o opinie cât mai calificată. Textul cărții este presărat cu dese note de subsol, după modelul anglo-saxon al abordării fenomenelor, note în care se regăsesc explicații suplimentare, detalii interesante,

chiar indispensabile uneori, oferind cititorului o viziune amplă asupra subiectului și chiar o înțelegere clară a fenomenului investigat. De asemenea, cititorul va observa utilizarea destul de frecventă a conceptelor specifice psihanalizei (imaginație activă, logocrație, raționalizare, reflex identitar, conflict cognitiv, complex ș.a).

În prima parte a cărții *Logocrația: model sau tentație?* (pp. 21–136), inspirată de experiența jurnalistică din cadrul Televiziunii Libere Timișoara, autoarea formulează ipoteza conform căreia procesul schimbării paradigmatică la nivelul întregii societăți (chiar o umanități) ar porni de la recepționarea programelor de televiziune. Dacă înainte de '89 fiecare individ al societății trăia, oricât ar părea de absurd, într-un conflict cognitiv și relațional, odată cu eterogenitatea accelerată a mediului și cu suspendarea supervizării centralizate, în cadrul procesului de consumare a realității televizate, se produce un „*reflex relațional defensiv*”, împins spre dezordine și exacerbare. În spațiul comunist se produce logocrația, prin mijloacele sale specifice (dihotomizare, redundanță și fracturarea discursului social). Cele trei procedee au un impact și asupra cercetătorului din științele sociale și umane, în sensul de (auto)distrugere a intelectului. Autoarea propune ca soluție pentru protejarea discernământului (sau pentru a nu ne autodistruge intelectul) o *descentrare ego-ică*, care ajută la realizarea faptului că, în prezent, întreaga umanitate investește în ea (conștiință, mentalitate) cu interese, mijloace și tematizări sau ideologii dintre cele mai diverse (p. 39) și fără de care, afirmă autoarea, nu se poate realiza o deschidere adevărată spre valorile democratice ale libertății și demnității umane (p. 39). Descentrarea ego-ică vizează o relaxare și/sau relativizare a impregnării timetice și o restructurare timetică prin includerea, ca valoare, a circumspecției sau a reflexivității față de orice (p. 41). Asistăm la procese precum etnocentrism, eurocentrism, McDonaldizare,

mediacentrism, McLume, sau, altfel spus, trăim într-o lume în care are loc o *colonizare a discernământului*. Aceasta include „orice situație în care gândirii critice îi sunt impuse, prin restricții sau tabuuri – împotmoliri, deturnări sau paralizări” (p. 43), iar pentru a accede la o astfel de colonizare este necesară de-colonizarea comunistă a propriului discernământ. Autoarea afirmă că, pentru un intelectual, de-colonizarea comunistă a discernământului este mai dificilă decât pentru omul „simplu”, deoarece „inteligenta omului simplu a fost expusă mai puțin distorsiunilor (normelor autodistructive!) din câmpul intelectual” (p. 56). Pentru intelectual, de-colonizarea discernământului ar trebui să se producă și mai urgent, deoarece, în toate țările, transformarea culturii și a inoculării necesită suport (sprijin) din partea educatorilor și a trainerilor. Datorită regimului totalitar a avut loc o întrerupere a auto-conștientizării oamenilor, cetățenilor care, odată cu circulația firească și rezonabilă a informațiilor, a cunoștințelor și a valorilor sau a oricărei cristalizări publice a atitudinilor, există riscul de a produce din nou o fisură a conștiinței individuale și sociale. Pentru a bloca accesul la conștiință a unor conținuturi inconștiente, spațiul virtual creat de televiziune produce și acumulează negativitate identitară, care poate fi privită și din perspectiva pieței și a profitului. Pe baza acestei ipoteze, autoarea lansează câteva întrebări, încercând să afle explicația cererii atât de mare de negativitate identitară pe piața simbolică românească, în ce măsură piața românească audio-vizuală joacă un rol de două ori productiv în raport cu acest produs, dacă există alte piețe simbolice în care produsul nostru să fie lansat în tranzacții avantajoase și ce fel de „tranzacții” ar putea fi în joc, sau dacă se dorește blocarea sau întârzierea lansării unui produs complet diferit, tocmai pentru a nu crea o destabilizare a tuturor piețelor (pp. 79–80). Vaclav Havel, în 1975 întreba într-o scrisoare deschisă adresată președintelui

Cehoslovaciei Gustav Hussak cine se va încumeta să precizeze consecințele întreruperii diferitelor procese de auto-conștientizare din timpul regimului totalitar și consecințele circulației firești, rezonabile a informațiilor, a cunoștințelor, a valorilor, fapt care a dus și la crearea unui *vid* în științele umanistice. Autoarea ne oferă explicația conjuncției „deci” din titlul cărții, afirmând că ea poate fi citită ca „pozitivitate existențială” – lucrurile îmi sunt de neînțeles, deci îmi văd de treburile mele, continui să exist, legând secvențele unele de altele, prin conjuncția „deci”, deoarece astfel pot recupera relația dintre cauză și efect care mi-a fost în întregime perturbată” (p. 163). Dacă în literatura de specialitate nu se poate afirma că au apărut lucrări care să umple vidul lui Havel, în schimb, afirmă autoarea, televiziunea a reușit, deoarece „canalele de televiziune oferă un conținut „științific” comod, ușor de repetat și de confirmat” (p. 109). Paradoxal, afirmă autoarea, „această practică reflexivă are efectul de a descuraja sau bloca conștientizarea, prin împingerea în derizoriu și deplasat a oricărei (auto) reflexivități” (p. 109).

Partea a II-a a cărții, intitulată *Glisare, efemeriade și frică* (p. 139–197), debutează cu opinia autoarei conform căreia, datorită setului de valori restrictiv din perioada comunistă „societatea românească post comunistă „e presată” să desfășoare o uriașă „efemeriadă” a diferențierii valorice, adică e forțată să producă accelerat și masiv înțelesuri, ceea ce pentru autoare reprezintă o provocare mult mai intensă decât simpla „democratizare” (p. 142). În opinia autoarei, fluxul eterogen și copleșitor de informații livrate în spațiul post comunist „dintr-o dată” „reprezintă o șansă excepțională de a produce înțelesuri absolut noi”, chiar dacă „autenticul e livrat împreună cu second-hand-ul, originalul cu belșugul contrafactului, proaspătul cu expiratul reîmprospătat” (p. 143). „exercitând o irezistibilă atracție asupra curioșilor, gata să-i absoarbă pe toți și pe fiecare în parte,

precum găurile negre ale lui Stephen Hawking” (p. 220). Dacă în perioada comunistă, începând de la costume, roluri și scenografie și până la solidaritate, toate erau regizate prin frică, autoarea precizează că, în calitate de cadru didactic a descoperit (sau simte) un fenomen paradoxal – și anume, prezența fricii și la tânăra generație de astăzi, deoarece copiii au fost crescuți de bunici, adică exact cele dintâi generații comuniste care posedau argumente trăite ale fricii (expropriările, condamnările, procesele, deportările, demascările, colectivizarea). În noua societate, pe lângă frica moștenită din perioada comunistă, umanitatea se confruntă și cu o *gândire unidimensională*. Citându-l pe sociologul M. Maffesoli care afirmă că pentru a înțelege polidimensionalitatea noii societăți ar trebui să luăm în considerare, pe lângă rațiune, și corpul, imaginația, oniricul și ludicul – elemente pe care autoarea le numește ca fiind *rețelele luminoase ale minții*. Ce mai poate fi recunoscut azi drept cadru de referință valid, într-o lume care tinde să-și „lucreze” și să-și privească exclusiv fața cu precădere în oglinzile/ecranele „eurilor jucăușe”, iar „marea știință” numai este prin nimic o știință a sufletului și a spiritului uman ci, de preferință, cea care aduce mulți bani?! (p. 151). Autoarea este sceptică în ceea ce privește păstrarea intactă a principiilor de funcționare a democrației: „nimic nu garantează că democrația, prin „instalarea” sa într-o țară post-comunistă își va păstra intacte principiile de funcționare, atâta vreme cât și în spații în care are deja o tradiție îndelungată, este deschisă unor derapaje sau alterări funcționale” (p. 152). Caracteristic capitalismului timpuriu, în spațiul public, oameni de afaceri, multi-miliardari, membri ai guvernului, politicieni, dar și jurnaliști lansează periodic muștrări, insulte, propuneri și aprecieri globale, inoculând în mentalul colectiv existența unui deficit sau unui defect de „gândire”. Această logocrație a unor teme toxice nu este altceva decât o

nouă tematizare a supunerii, care, de fapt, nu este nouă, afirmă autoarea, decât prin forme caracteristice capitalismului timpuriu. Media produce o deformare mentală în vederea prostirii, astfel că „incriminarea disproporționată a prostiei în discursul de după ‘89 al intelectualilor multi-mediatici, în raport cu alte „deficiențe” indică nivelul profund de alterare a relației interumane atins în comunism” (p. 163). Autoarea afirmă că „atâta vreme cât nu ne „deranjează”, în primul rând, ca intelectuali, că „ceilalți” sunt nefericiți, flămânzi, înfricoșați, disperați, manipulați, înjosiți, stigmatizați e limpede că în statutul sau condiția noastră s-a strecurat o *precaritate pernicioasă*” (pp. 163–164). Dar nu numai media produce această deformare mentală – prostirea –, ci ea se găsește și la nivelul științelor sociale, în procesele de structură, mai precis, chiar în titlul cărților, aceasta fiind o *maladie culturală* ce provoacă *dezumanizarea științei*. Pentru autoare, comportamentul logocratic din științele sociale reprezintă unul din „virușii” de bază ai maladiilor culturale. În categoria maladiilor culturale poate intra și procesul de explicare a Revoluției din ‘89, caracterizat prin translatarea spre derizoriu și de-construire sistemică a ceea ce, la început, a avut o încărcătură simbolică incomparabil mai mare. În opinia autoarei, Săptămâna 16–22 decembrie ‘89 a reprezentat o „săptămână sacră” „una dintre cele mai intense și mai profunde experiențe colective de restaurare a demnității umane, din istoria noastră” (p. 169). Întrebărilor exprimate de societatea civilă li s-au răspuns cu fel de fel de alte întrebări, „cu fel de fel de răspunsuri, claie peste grămadă și emanând un (când ușor, când greu) iz conspiraționist, în care curioșii n-aveau decât să scotocească cât îi țineau puterile și răbdările” (p. 212). Cercetătorii sau intelectualii din științele sociale nu pot umple vidul la care face referire V. Havel, spune autoarea, deoarece, deși ar trebui să recupereze cunoașterea pe care Occidentul a relevat-o până în ‘89 „ei sunt printre aceia

care folosesc cel mai puțin darul – atât amar de timp așteptat – al libertății de gândire și exprimare (p. 184) și aceasta deoarece „producția (și orientarea) teoretică post comunistă din științele sociale e întârziată de sfiala și panica cercetătorilor/intelectualilor „în fața intrării principale”, adică a accederii la literatura de specialitate din țările occidentale” (p. 184). Mai mult, orientarea preponderentă a reflecției (și a întregului efort științific) spre zone tot mai limitate, furnizează o neutralitate „sigură”, iar cercetătorul produce un „calup” de informații pentru unul sau mai mulți agenți privați sau publici, nefăcând altceva decât să-și trădeze menirea critică” (p. 234).

În partea a III-a a cărții, *Dependența de media* (pp. 201–243), autoarea aduce în discuție efectele dependenței de media asupra individului „a cărui deteriorare fizică, mentală și morală e livrată ca probă suficientă” (p. 203). Televiziunea este privită în spațiul nostru ca un fel de panaceu al suferințelor psihosociale și consumate în doze corespunzătoare – cu cât nivelul de trai și șansele pe piața muncii sunt mai scăzute, cu atât „dozele sănătoase” sunt mai mari și invers, pentru a-și face simțite virtuțile euforizante și tranchilizante. Parafrazându-l pe sociologul Anthony Giddens care ne îndeamnă „să trăim într-o manieră mai deschisă și mai meditativă”, autoarea cărții adaugă: „a trăi deschis, adică fără minciună, în adevăr” (p. 215). După „moartea lui Dumnezeu” anunțată de Nietzsche încă din secolul al XIX-lea, „moartea Omului” declarată de Fromm la mijlocul secolului XX, autoarea e de părere că, trecându-se prin antecamera „morții Ideologiei”, se ajunge la „moartea Teoriei” (p. 218).

Cartea se încheie cu *Concluzii sau... în (la) strămoșoare* (pp. 245–252), în care autoarea afirmă că, prin concepere, lucrarea, ce are ca temă – modelul cultural al comunicatorilor – s-a dorit a fi o analiză din bagajul teoretic (instituțiile mediatice,

teoriile asupra comunicării ș.a), afirmând că „această lucrare ar putea netezi sau spori atât siguranța, cât și rapiditatea unor lucrări viitoare”, spunem noi a unor demersuri de cunoaștere epistemologică a fenomenului investigat. Bibliografia folosită (pp. 253–270) în realizarea obiectivelor asumate de către autoare este relevantă pentru subiectul tratat și chiar destul de largă, în condițiile în care, după cum chiar autoarea mărturisește – înainte de ‘89 accesul la sursele bibliografice importante reprezenta o problemă pentru cercetătorul român din țară.

Cartea este captivantă, invită la reflecție, ceea ce o recomandă pentru studiu nu numai studenților, masteranzilor și cercetătorilor, ci și celor care sunt interesați de modelul cultural specific spațiului românesc și urmăresc evoluția societății noastre, în contextul globalizării.

Sergiu-Lucian Raiu

Bernard Hours, *Ideologia umanitară sau Spectacolul alterității pierdute*, București, Institutul European, colecția Academica, 2010, 149 p.

Bernard Hours ne pune în prezența unei cărți provocatoare, obiectivele ei trecând dincolo de pura abordare academică în sfera realității trăite social, ca o încercare de ridicare a *vălului ignoranței* (Rawls, 1971) în spatele căruia stă confortabil și inocent *omul civilizat* al zilelor noastre. Prin urmare ea se adresează nu doar specialistului ci oricui este interesat de propria lui condiție istorică.

Premisa analizei angajate în cercetarea faptelor este cea conform căreia ideologia umanitară urmează principiul *bulgărelui de zăpadă* al capitalismului, uniformizarea practicilor sub imperativul eficienței economice având drept corolar uniformizarea reprezentărilor despre om.

Autorul îi găsește responsabili de această convergență ideologică a reprezentărilor despre om și umanitate cu practicile economice pe acei *french doctors*, agenți ai destinului taumaturgic al occidentului, care, mânați de intenții bune, au transformat lumea a treia într-un imens lazaret. În anii ‘60 – ‘70, sub pretextul *drepturilor omului* aceștia au invocat *dreptul de acces la victime* prin care ONG-urile de urgență, deliberat sau nu, au impus imaginea unei lumi a treia guvernată iresponsabil, fără discernământ istoric, aruncată la periferia civilizației de propria neputință. Astfel ONG-urile, în special cele urgentiste, au devenit indispensabile pentru soarta lumii nu doar în propriii ochi ci și în cei ai opiniei publice. De la *dreptul de acces la victime* la *dreptul de ingerință* nu a mai fost decât un pas, un pas parcurs cu cinism, prin care conceptul de suzeranitate a statului a fost iremediabil caducizat, statul fiind progresiv deresponsabilizat față de soarta cetățenilor săi căzuți în grija ONG-urilor urgentiste sau de dezvoltare occidentale.

Astfel, pe scena globală, pe lângă jucătorii consacrați, Bernard Hours identifică apariția unor noi actori, ONG-urile. Acestea, începând cu anii ‘70 – ‘80, vor avea un rol tot mai proeminent din punct de vedere politic și economic, prin prezența lor pe toate meridianele acolo unde competența lor este reclamată de tragediile locale. Ubicuitatea lor și fondurile tot mai mari de care dispun unele dintre ONG-uri atrag tot mai mult atenția unor instituții internaționale cu caracter politic sau financiar (cum ar fi O.N.U. sau F.M.I.). Vor rezulta alianțe și interdependențe cu un puternic impact asupra modului în care vor fi negociate crizele lumii a treia și nu numai. Pe măsură ce ambițiile erau tot mai mari, depășind posibilitățile lor reale, ONG-urile au început să se confrunte tot mai frecvent cu crize financiare. De aici și până la subordonarea lor unor instituții financiare, preocupate mai degrabă de potențialul